

Smaastykker og Oversigter.

1.

Den store Landbokommission og de militære Kollegier 1786—88.

Af K. C. Rockstroh.

Det varmt følte Skrift »Kampen om Landboreformerne«, som Professor E. Holm udarbejdede 1888, Hundredeaaret efter Stavnsbaandsløsningen, er præget af nogle af de Egenskaber, som udmærker denne Historiker: Objektivitet og Humanitet. Det har uden Tvivl bidraget meget til at retlede Opfattelsen af Dommen over de Mænd, der tog aktiv Del i hine mindeværdige Begivenheder; men det er dog muligt, at adskillige efter Gennemlæsning af Skriftet har spurgt sig selv: Naar, hvor og hvorledes udfægtedes der virkelig betydningsfulde »Kampe«? Indskrænkede disse sig til de ikke særlig betydningsfulde Skærmysler indenfor Landbokommissionen og de litterære Fejder udenfor denne, hvilke heller ikke kan tillægges virkelig stor Betydning, eller kæmpedes der paa andre Omraader? Jo der var virkelig et Omraade, hvor der udfægtedes hidsige og langvarige Kampe, man maa have tillagt virkelig Betydning, nemlig mellem Kommissionens Flertal, navnlig repræsenteret ved Reventlow, Colbjørnsen, Bartholin Eichel samt Etatsraad Hansen, og de militære Kollegier (Generalitetet og Admiralitetet).

Det skønnes da, at Professor Holm har skænket navnlig Skærmyslerne udenfor Kommissionen, de talrige trykte Stridsskrifter, for stor Opmærksomhed og derved tillagt dem en reel Betydning, som de formentlig ikke har haft, navnlig da — som ogsaa Professoren selv nævner — disse »Kampe« udfægtedes, efter at Hovedslaget om Stavnsbaandet var udfægtet og vundet af Kommissionen¹. Det skønnes endvidere, at de indenfor Kommis-

¹ Holm: Kampen om Landboreformerne 140.

sionen selv forefaldne Meningsudvexlinger mellem et overvældende Flertal og et lille Mindretal, om end der faldt drøje Hug, ejheller har Betydning i Forhold til den udførlige Omtale, som Professor Holm skænker dem i sit Skrift. Derimod skønnes det, at Kampen mellem Kommissionen og de militære Kollegier er tillagt alt for ringe Betydning, idet det kun ligesom i Forbigaaende nævnes, at »en alvorlig Forhandling førtes med Generalitetet¹, samt at »Begge de militære Kollegier, Generalitetet og Admiralitetet, især det første, havde i Skrivelser til Kommissionen udtalt sig skarpt imod Reformerne². Om den sidste Kamps Omfang vidner nemlig allerede dette, at i Kommissionens trykte Beretning³ optager Aktstykkerne i Kampen med de militære Kollegier over 300 Sider, hvortil kommer, at man ved Bedømmelsen af denne Kamps Betydning maa regne med Kronprinsens udprægede militære Interesser, som ganske sikkert baade de militære Kollegier og alle andre Kampdeltagere har anset for en betydningsfuld, ja endog afgørende Faktor, hvis Kampene kom til at gribe ind paa de militære Omraader.

Undersøger man nærmere de Faktorer, der havde den tungest vejende Betydning ved Afgørelsen af de af Kommissionen behandlede Landbolove, kommer i Betragtning Kongen og Kongehusets øvrige Medlemmer, Statsraadet, Kancellierne og Kollegierne samt Godsejerne. — Det er vitterligt, at Christian VII, inden han blev sindssyg, havde næret oprigtigt Ønske om at lette Bondestandens Kaar, særlig Stavnsbaandet. At den attenaarige Kronprins, den virkelige Regent, paa det stærkeste var opfyldt af det samme Ønske, er almindelig bekendt; og hvad dette betød under Enevælden, som den atter var begyndt at forme sig efter de sidste 30—40 Aars Slappelse, behøver ikke nærmere Paavisning⁴. Arveprinsen og Enkedronning Juliane Marie havde vel nu udspillet deres politiske Rolle, men det bør dog bemærkes, at Arveprinsen faa Aar i Forvejen havde søgt gennemført Skridt til at lette Stavnsbaandet paa sine Godser i Hornsherred⁵.

I Statsraadet var Stemningen delt. At Bernstorff var overbeviist Bondeven, er givet, men at Schack Rathlou var imod

¹ Holm 126.

² Smst. 147 ff.

³ Den for Landboevæsenet nedsatte Commissions Forhandlinger. Kbh. 1788.

⁴ Her kan erindres om, hvorledes Christian VI 1732—33 personlig, trods den skarpeste Modstand fra Konseillets Side gennemtvang Stavnsbaandet i Forbindelse med Landmilitsen.

⁵ Røckstroh: Udviklingen af den nationale Hær 327 f.

indgribende Forandringer paa disse Omraader, er ogsaa almindelig kendt. Rosenkrantz var tillige Oversekretær i Admiralitetet, der bestemt holdt paa Stavnsbaand indenfor dets Omraade, Kystbefolkningen. Om hans Standpunkt til Stavnsbaandet bestemtes af hans egen Opfattelse eller muligvis af hans Kolleger i Admiralitetet, kan vel ikke bestemt afgøres, men senere Begivenheder synes at tyde paa, at Sømændene ikke var saa standhaftige som Rosenkrantz. Den humane og bondevenlige men ingenlunde militærvenlige Stampe var allerede paa dette Tidspunkt uarbejdsdygtig. Om Huths Standpunkt til disse Forhold veed man intet bestemt. Dog tør man formode, at hans nære Forhold til Kronprinsen i Forbindelse med hans Stilling som Udlænding har stemt ham venligt overfor Bondestanden, saaledes som det iøvrigt var almindeligt for Flertallet af Datidens Officerer¹. Det er bekendt, at Huth principmæssig holdt sig til sit militære Omraade og ved Lejlighed havde undslaaet sig for at gaa ind paa Drøftelser af landøkonomiske Forhold, idet han undskyldte sig med sit ringe Kendskab til det danske Sprog. Hans første Ophold i Danmark i Saint-Germain Tiden havde lært ham, hvad General Arnstedt udtrykker i sit Hærlovsforslag 1766: Den, der beskæftiger sig med de nationale Soldaters Forhold, er udsat for den største Fare, for en dødelig Gift, der, uden Forskel paa Fødsel og Persons Anseelse og Stand, angriber enhver . . .

De civile Kollegier, der lededes af Luxdorph (Danske Kancelli), Bernstorff (Tyske Kanc.) og Reventlow (Rentekamret), var alle ubetinget gunstigt stemt for frisindede Reformer i Landbo- lovgivningen. Anderledes derimod de militære Kollegier, som det vil blive udviklet. Alligevel var de fleste og vigtigste Faktorer bondevenlige og reformvenlige.

Ligesom i 1733, da Christian den Sjette indførte Stavnsbaandet, var Stemningen blandt Godsejerne for og imod Reformer delt. Man træffer vistnok nærmest det rigtige her ved at sige, at ikke faa af de store Godsejere dels stillede sig roligt afventende, dels var ret gunstigt stemt, medens man navnlig blandt de mindre Godsejere, der trængte haardst til og stærkest udnyttede de Fordele, der fulgte med de hittidige Forhold, træffer Reformmodstanderne. Godsejerne maatte ogsaa erkende, og erkendte til Dels, det rimelige i, at Stavnsbaandet lettedes, resp. ophævedes, naar deres Forpligtelse til at stille Soldat samtidig blev ophævet.

¹ Det kan nævnes, at Huths kære Vaaben, Artilleriet, kun i ringe Grad berørtes af Stavnsbaandsforholdet, da dets faste Mandskab altsammen var hvervet, og dets udskrevne Mandskab udtoges dels i Holsten, hvor Stavnsbaand ikke kendtes, dels paa Krongodsdistrikter i Sjælland.

Endelig bør det nævnes, at de relativt gunstige Forhold i Tiden for Landbruget samt den stærkt voxende Humanitet gav Reformvirksomheden Vind i Sejlene.

Strax efter at Reventlow i Juli 1786 havde haft den berømte Samtale med Kronprinsen¹, indgav Rentekamret sin Indstilling om Nedsættelse af en Kommission til Behandling af en Række Spørgsmaal vedrørende Forhold mellem Godsejerne og Bønderne, heriblandt ogsaa om en vis Begrænsning af »Fødestavns Rettigheden«². Den kongelige Resolution, der paafulgte 25. August, altsaa Kommissoriet, gik imidlertid videre end Forestillingen og fastslog, at »det Forhold, som er imellem Proprietærer eller Selvejere paa den ene og Fæstebønder, Husmænd samt andre af Bondestanden, der ere bundne ved Fødestavnen, paa den anden Side . . ., skal grundes paa de Rettigheder og Pligter, som, efter at Vornedrettigheden er ophævet, bør have Sted mellem Jorddrotten og Bondestanden«³. Dette vil i Virkeligheden sige, at Stavnsbaandet i dets hele Omfang skulde ophæves, hvad ogsaa Holm fremhæver⁴. Intet Under derfor, at »Reventlow var fuldstændig vis paa Sejren«; thi hvorfra kunde Modstand, Kamp, af større Betydning ventes overfor denne bestemte, kongelige Tilkendegivelse? Og yderligere maatte den i Kommissoriet bestemte Sammensætning af Kommissionen bestyrke ham i hans Sejrsvished, da af 15⁵ Medlemmer de 12 paa Forhaand i Hovedsagen delte hans Anskuelse. Det bør ogsaa fremhæves, at det langt overvejende Flertal i Maj 1787 udtalte, at Forudsætningen for alt Arbejde i Kommissionen var Stavnsbaandets Ophævelse.

Det er meget paafaldende, at de militære Kollegier ikke egentlig var repræsenteret i den dog saa talrige Kommission, hvor alene Generalauditor Bornemann var optaget, for at Kommissionen derigennem kunde have nogen Forbindelse med Generalitetet, der dog nærmest betragtede Bornemann som en Slags Referent. Dette Forhold kunde næsten betragtes som en Tilkendegivelse fra Kronprinsen m. fl. af, at Sagen ikke vedkom de militære Myndigheder — eller har Kronprinsen ikke ret forstaaet, hvad det drejede sig om? Det er saa meget mere mærkeligt, som de vigtigste Kommissionsmedlemmer fra første Færd var paa det rene med, at det vigtige Stavnsbaandsspørgsmaals Afgørelse

¹ Holm 108.

² Den for Landboevæsenet nedsatte Commiss. Forhandl. 7 fl.

³ Smst. 4.

⁴ Holm 110.

⁵ Det 16de Medlem, Jon Erichsen, drukkede sig kort efter.

laa for, og at det fremhævedes, at Stavnsbaandet var knyttet tæt til, opstaaet ved Landmilitzen, Udskrivningen af Mandskab til Hær (og Flaade), saa at Kommissionen hurtigt maatte komme ind paa Forhold, der paa det stærkeste berørte Udskrivningen, Forsvarsvæsnets. Det er muligt, at hvis de militære Kollegier havde været hurtigere i Vendingen, været mindre fornemme, muligvis mindre overbevist om, at Kommissionen overfor den militærvrige Kronprins og den indflydelsesrige Prins Carl af Hessen ikke vilde vove sig ind paa de militære Omraader, kunde de have sat igennem, at de blev virkelig repræsenteret i Kommissionen; men der vides ikke at være gjort Forsøg herpaa. Men selv om de militære Kollegier havde faaet virkelige Repræsentanter ind i Kommissionen, vilde disse sikkert være kommet i Mindretal dér, om de end vilde have styrket det Mindretal, der rejste nogen Modstand mod Stavnsbaandsløsningen.

Et Blik paa Stavnsbaandsforordningen af 20. Juni 1788 viser, at denne i Hovedsagen er en militær Forordning; den omhandler navnlig militære Forhold, kan vel nærmest betegnes som en Værnepligtsanordning, hvis Indhold fik megen Betydning for Hæren. Den tidligere Tids Landmilitzforordninger, Værnepligtsforordninger, havde været en Blanding af civilt og militært og var med Undtagelse af en enkelt Gang i Saint-Germain Tiden (1767) altid blevet udarbejdede af de civile og de militære Kollegier i Fællesskab. I Saint-Germain Perioden havde der imidlertid udviklet sig et meget skarpt Modsætningsforhold mellem civil og militær Styrelse, og dette havde ikke helt fortaget sig endnu 20—30 Aar efter, og det synes, som om særlig den temperamentsfulde og kamplystne Reventlow havde god Lyst til at ydmyge de militære Herrer. Han havde nogen Tid i Forvejen haft en alvorlig, personlig Strid med Generalitetet angaaende et Sessionsspørgsmaal og havde maattet trække det korte Straa. 1785 havde han siddet i en Hærlovskommission, hvor Oversekretær Generallejtant Hans Ad. Ahlefeldt, vel nominelt førte Forsædet, men hvis Forhandlinger foregik under Pres af Prins Carl af Hessen, bagved hvem naturligvis Kronprinsen stod. Reventlow var her optraadt som Fører for de civile Medlemmer, skønt han ikke var den højeste i Rang blandt disse, og havde forsøgt en ret skarp Opposition mod den forøgede Udskrivning til de saakaldte Landrekrutter, der formelt betragtedes som geworbne. Paa Grundlag af et stort statistisk Materiale — han var i det Hele en ivrig Statistiker — vilde Reventlow bevise, at Folketallet i Landet var saa ringe, at den paatænkte forøgede Udskrivning vilde støde paa store Vanskeligheder. Han fik vel Medhold af de

andre civile Herrer i Kommissionen, men hans Argumentation var forgæves; det store Materiale, han havde samlet, maatte henlægges uden at have gjort den tilsigtede Nytte¹. Gemt var imidlertid ikke glemt; det blev to Aar efter brugt i Landbokommissionen for det stik modsatte Øjemed. Forhandlingerne i Kommissionen af 1785 kan iøvrigt tjene som Exempel paa, hvad reel Betydning der i hin Tid tillagdes en Kommissionsbehandling, naar »Kongen« havde valgt sit Standpunkt. Det var Kronprinsens (og Prins Carls) Villie (Formaal), at Hærens udskrevne Mandskab skulde forøges, og trods Danske Kancellis, Tyske Kancellis og Rentekamrets Indvendinger blev Foranstaltningen gennemført uden mange Omstændigheder og i Løbet af ganske kort Tid.

Samtidig med, at Landbokommissionen behandlede de andre Sider af Forholdet mellem Bonde og Godsejer (Fæsteforhold, Skifter, Udflytning m. m.), beskæftigede den sig allerede fra Efteraaret 1786 med Stavnsbaandet, idet flere af Medlemmerne indleverede skriftlige Indlæg herom. Blandt disse var Generalprokurør Bangs trykte det mest indgaaende, og betydelige Dele deraf kom til at gaa over i Forordn. 20. Juni 1788. Men særlig et af Reventlow indleveret Indlæg gik skarpt ind paa Sagen og formulerede allerede nu, hvilke Ændringer der burde ske ved Mandskabsudskrivningen: efter Folketal i Stedet for efter Hartkorn; i store Distrikter i Stedet for efter de større eller mindre Godsomraader; af Sessionen alene i Stedet for af Godsejeren; efter Lodkastning mellem de unge og tjenstdygtige o. s. v.; Nedsættelse af Landsoldaternes Tjenestetid² fra 12 Aar til 8 m. m. Sidst i Oktober samme Aar forhandlede hele Kommissionen om »et Udkast til dens Beslutning i Henseende til det præliminære Spørgsmaal: Om Stavnsbaandets Løsning, for saavidt samme ej havde Landmilitie Indretningen til Grund«.

I November—December kæmpede Colbjørnsen og Godsejer Qvistgaard drabeligt om Stavnsbaandet i Almindelighed, uden at de andre Medlemmer blandede sig deri, hvorefter Colbjørnsen i Januar 1787 forelagde sin berømte Promemoria³, inddelt i 22 Paragrafer, i nær Tilknytning til Reventlows foran omtalte. Promemoret blev nu behandlet meget indgaaende i en Række hurtigt paa hverandre følgende Møder. Dets Hovedindhold var, at fra Aar 1800 skulde Fødestavnstvangen ophøre, og Karlene

¹ Indl. til Sjæll. Aabne Br. ¹³/₅ 1785; Gen. og Komm. koll. Ref. Sager ²³/₁ 1785; Specialregistratur over kgl. Ordr. til Kommissariatet ¹³/₁ 1785; Fridericia: Aktstkr. t. Stavnsb. Hist. 270 ff.

² D. v. s. Værnepligtstid.

³ Kommiss. Forhandl. 340—61.

kunde herefter frit opholde sig indenfor et vist større »Distrikt«. De udtjente Soldater og ældre Mænd kunde strax flytte, hvorhen de vilde; Drengene under 14 Aar flytte indenfor Distriktet; Karle over 14 Aar skulde forblive paa Fødegodset, og vilde de forlade dette, skulde de anmelde det og tilføres Rullen paa det nye Sted. Godsejeren skulde ikke mere stille Soldat, intet have med Udskrivningen at gøre og maatte ikke mere sælge Fripas — det skulde altsammen besørges af Sessionerne paa Grundlag af Folketallet i Distriktet og ved Udtagelse af de yngste tjenstdygtige. Landsoldaternes Tjenestetid skulde nedsættes fra 12 Aar til 8.

Men nu var ogsaa de militære Kollegier begyndt at røre paa sig. Somændene først, idet Admiralitetet gennem Oversekretær Rosenkrantz i Oktober 1786 henstillede til Generalprokurør Bang, at Kommissionen ved Behandlingen af Stavnsbaandet »korresponderede« med Søetaten, medens Generalitetet i Februar 1787 — antagelig efter en uformel Henstilling fra Kommissionen — lod Bornemann indlevere Meddelelse om, at Generalitetet ikke kunde inklade sig paa at udtale sig om Stavnsbaandssagen, før Kommissionen havde færdigbehandlet Colbjørnsens Promemorie. Kommissionen kunde imidlertid gøre gældende, at det var Kongens Villie, at Sagerne skulde fremmes hurtigt, saa at det var nødvendigt, at Generalitetet strax begyndte paa Behandlingen af dem. Man vilde herefter gennem Bornemann holde Generalitetet underrettet.

Hermed var Kampen, en virkelig Kamp, indledet, og den kom til at strække sig over mere end et Aar, hvor Angreb og Forsvar, paa den ene Side som den anden, afvexlede.

De fire »Deputerede« i Generalitetet var Generalløjtnant Hans Ad. Ahlefeldt, Geheimeraad Schultze, Generalmajor Pentz og Konferensraad Otto Christopher v. Munthe af Morgenstjerne. Ahlefeldt var en samvittighedsfuld, fin og fornem Embedsmand, men ikke nogen fremragende Personlighed. Han havde nogle Aar gjort Tjeneste som Gesandt og havde nu i over 20 Aar været Deputeret i Generalitetet. Om Pentz gjaldt tildels noget lignende. Schultze var blevet Deputeret endnu før Ahlefeldt og havde ved tidligere Lejligheder samarbejdet med de civile Kollegier paa civil-militære Omraader. Han havde altid været en »facil«, medgørlig Embedsmand, der havde arbejdet sig op ganske neden fra. De var henholdsvis 64, 70 og 70 Aar, altsaa efter Datidens Forhold ret gamle af Embedsmænd i Funktion. Gennem de mange Aars Tjeneste i Kollegiet havde de erhvervet grundigt Kendskab indenfor dettes Omraade, men de var ogsaa groet saa fast i tidligere Tidens Forhold og blevet saa gamle i Gaarde, at de maatte

afsky revolutionære Skridt og Indgriben ude fra paa deres Omraade. Morgenstjerne var yngst af Alder, omtrent 50 Aar, yngst som Embedsmand; Godsejersøn og med udprægede Godsejerinteresser. Han havde en Række Aar været Krigs- og Landkommissær, Udskrivningschef, i det store Sjælland-Lolland-Falsterske Distrikt. »Han var ikke Bonden god«, hedder det om ham¹ og med Rette. Kort efter at han var bleven Udskrivningschef, 1769, havde han ligesom hans Kolleger i de andre Landsdele samt Amtmændene afgivet tjenstlig Besvarelse til det daværende Generalitet i Anledning af General-Landvæsens-Kollegiets Undersøgelse af Muligheden for at løsne, næsten ophæve Stavnsbaandet og i Modsætning til sine Kolleger paa det skarpeste fraraadet dette². Til største Ære for dette Generalitet — hvoriblandt altsaa allerede dengang Schultze — afgav det den Erklæring, at man skønnede, at de intenderede Lettelser i Bondestandens Kaar ikke kunde være til Hinder for Land Militiens fortsatte Bestaaen³. Sammenholder man Morgenstjernes Virksomhed 1769 med det, der skete indenfor Generalitetet efter Stavnsbaandsløsningen 1788 samt med, at en stor Del af de udførlige Ræsonnementer, som Morgenstjerne fremsatte 1769, genfindes i Generalitetets forskellige Indlæg 1787, fejler man næppe ved at antage, at Morgenstjerne, der var en energisk Personlighed, har øvet stærk Indflydelse paa Generalitetets »gamle Herrer« nu, og at han maa betragtes som Hovedmand for den haardnakkede Modstand, som Generalitetet rejste mod Stavnsbaandsløsningen.

Da Kampen var aabnet med Kommissionen, handlede Generalitetet hurtigt og energisk. Det sendte de fire Udskrivningschefer i Danmark Afskrift af Colbjørnsens 22 Punkter, »hvilke maa holdes aldeles hemmelige«, og indfordrede snarest en paa de lokale Omstændigheder affattet Betænkning over de Punkter, der stod i Forbindelse med Udskrivningen til Hæren.

Disse Betænkninger, der affattedes sidst i Januar og først i Februar (1787), er af meget betydelig Interesse som Indlæg i Stavnsbaandssagens Løsning, som Følge af de fire Mænds Stilling, deres Dygtighed og deres enestaaende Indsigt i alle herhen hørende Forhold. De var alle selv Godsejere, og deres Embedsstilling førte dem omkring overalt i deres Distrikt en eller to Gange om Aaret, hvorved de færdedes mellem Godsejere, Føgder og Bønder i enhver Alder og Stilling. De var i eminent Grad »Sagkyndige«, og deres

¹ Dansk biogr. Lex.

² Rockstroh: Udviklingen af den nationale Hær III 269.

³ General- og Kommiss.koll. (Depechekontorets) Haandbreve 1788, Saml. af Dokumenter vedr. Stavnsbaandsløsningen.

Udtalelser bør tillægges Vægt langt over de mange trykte Skrifter for og imod, som den store Sag fremkaldte.

Oberst Castenschiold i Sjælland m. m., altsaa Morgenstjernes tidligere Distrikt, angreb navnlig Forslaget om Nedsættelse af Tjenestetiden til 8 Aar, da Antallet af Karle indenfor hans Omraade ikke var tilstrækkeligt til at yde det med Tjenestetidens Nedsættelse følgende større Antal Rekrutter — hvad der ogsaa senere viste sig. Han frygtede for de landøkonomiske Følger af at ophæve »Heftelsen« til Godserne og ansaa Stavnsbaandet for ubetinget nødvendigt. Tengnagel i Fyen m. m. havde derimod ikke synderligt at indvende mod Colbjørnsens Forslag. Noget lignende var Tilfældet med den sydjyske Udskrivningschef, den erfarne og humane Fölsach, der nærmest havde en Del administrative Betæneligheder, men sluttelig udtalte: »Hvad ellers de øvrige af disse Paragrafer indeholder, Landmilitsen og derhen hørende betræffer, da indser jeg ikke andet, end at jo samme paa foreskrevne Maade kan iværksættes . . .«

Den nordjyske Chef, Thestrup¹, holdt paa Nødvendigheden af, at »Husbønder« (Godsejerne) og Lægsmænd førte nøje Tilsyn med det unge Mandskab, og at den hittidige Udskrivningsmaade bibeholdtes. »Derimod vilde det blive højst ubilligt, om man gjorde dette Landmilits-Baad haardere, end den yderste Nødvendighed udfordrer; thi det er uden det tungt nok, at een Stand alene — den nødvendigste af alle — skal bære Landmilits-Byrden . . .« I Modsætning til Morgenstjerne, der 1769 havde hævdet, at enhver Livet igennem burde forblive i den Stand, hvori han var født, siger Thestrup, at det er »ej alene Uret men Statsfejl«, naar Bondestanden ved Værnepligtsbyrden udelukkes »fra Embeder, Fordele, Rigdomme og saa videre, uagtet Naturen uddeler samme Pund til Almuen som Noblessen«. Landmilits-Bygningen bør, siger han, »staa fast paa sin ærværdige Frederik den Fjerdes Grundvold«, men de »Vanskabninger, som Egennytte eller Misforstand har nu og da vansiret den med«, bør falde bort, og Frihed til at fæste i Landet, hvor Karlene selv vil, genindføres. Udtagelse til Soldat bør ske efter Lodtrækning, ikke vilkaarligt af Godsejerne o. s. v. o. s. v.

Af de fire Chefer holdt altsaa een (Castenschiold) paa Stavnsbaandets Opretholdelse, om end ikke af militære Hensyn; Thestrup vilde tilbage til Forholdene i Frederik IV Tid og anbefalede kun den af militære Hensyn nødvendige Kontrol med Karlernes

¹ Det er den bekendte militærfilosofiske Forfatter, Son af Chr. Sørensen Testrup. Om disse to for Bondestandens Vilkaar interesserede Mænd se Rockstroh: *Udviklingen af den nationale Hær* III 180 ff., 305 ff., 334 ff.

Vandringer; de to øvrige Herrer mente, at det ikke af militære Hensyn var nødvendigt at have noget Stavnsbaand. Castenschiolds Indlæg var imidlertid det, der passede bedst med Generalitetets (Morgenstjernes) eget Standpunkt, og det blev dette Indlægs Argumenter, der toges i Brug sammen med enkelte af Folsachs.

Hvorledes man end ser paa Generalitetets Standpunkt, maa man erkende, at dets Betænkning¹, der afgaves i Begyndelsen af Marts 1787, baade var vel affattet, kraftig og gennemgaaende holdt i en sømmelig Tone om end med ikke faa Overdrivelser og adskillige Postulater, saaledes som det var almindelig Skik i hin Tid. Morgenstjerne var en værdig Modstander selv for saa kampdygtige og kampivrige Mænd som Reventlow og Colbjørnsen. Men han kæmpede for at bevare Forhold, hvis Berettigelse — om en saadan nogensinde havde foreligget — ikke mere var til Stede, for en allerede tabt Sag.

Efter en mod Colbjørnsens Forslag rettet polemisk Bemærkning om, at det betvivledes, at disse stemte med »Lovkyndighed, Philosophie og sand Statsklogskab«, udtaler Betænkningen, at man vil begrænse sig til »Krigstjenestens Rekrutering, den dertil uundværlige Udskrivning af Bondestandens unge Mandskab og disse Soldaters Forfatning og Kaar saavel for og efter som i Tjenesten«, og gaar dernæst over til at give en historisk Oversigt over Forholdenes Udvikling siden Frederik IV Dage, sluttende med, at saaledes, som det nu er ordnet med Godsejernes, Soldaternes og de andre Karles Pligter og Rettigheder, finder man, at »Den største Orden, Lighed i Byrdernes Fordeling, Billighed og Retfærdighed fremskinner i alle denne Indretnings Anordninger, hvilke give alle Vedkommende en Art af Gengældelse for de af samme flydende Byrder«.

Herefter tages Colbjørnsens 22 Punkter op til Behandling et for et. Mod adskillige haves der intet synderligt at indvende, men ved andre søges det paavist, at de hviler paa Ukendskab til de virkelige Forhold, er upraktiske og uigennemførlige. Et Par Exempler skal anføres. Punkt 5 foranledigede Generalitetet til uhyre Overdrivelser af de unge Karles Forsøg paa, ved Anvendelse af forskellige Midler at unddrage sig Soldatertjenesten. Saadant var vel forekommet enkelte Steder paa Sjælland men kun i ringe Udstrækning. Paa lignende Maade overdreves paa det mest meningsløse Karlernes Undvigelse til Udlandet i tidligere Tid. Heldigere var man derimod med at opkaste det Spørgsmaal, om det ikke var retfærdigt at udstrække Værnepligten ogsaa til

¹ Kommiss. Forhandl. 434—57.

de Klasser af Befolkningen, der hidtil havde været fri derfor. I sit Punkt 18 holdt Colbjørnsen bestemt paa og vilde »matematisk« bevise, at Tjenestetiden kunde nedsættes til 8 eller endog til 6 Aar¹, medens Generalitetet ser »en arithmetisk Vished for Umuligheden« heraf, hvis den i Forordningerne fastsatte Hærsstyrke skal opretholdes. Her gav Generalitetet sig dog en Blotelse ved at ville hævde, at mange Steder var et Utal af unge Karle tjenstdygtige, hvad der faktisk ikke var Tilfældet. Det lod derhos, som om det var uvidende om, at i mange Egne, særlig i Fyen og Jylland, var der langt flere tjenstdygtige Karle, end der behøvedes til Soldatertjenesten. Endelig lod det uvidende om, at, navnlig i Jylland, drev mange Proprietærer en indbringende Handel med Fripas til velstaaende Karle eller Salg af Karle til Smaaproprietærer, Selvejere m. fl. eller endog til geworbne Regimente. Saadanne og andre Paastande m. m. ydede naturligvis Reventlow og Colbjørnsen virksomme Angrebspunkter ved deres Modskrifter, og de blev fuldtud benyttet.

I Marts til Maj 1787 holdt Landbokommissionen intet Møde. Den havde faaet en Del af de økonomiske Spørgsmaal fra Haanden, og nu sad Medlemmerne hver for sig og arbejdede med Generalitetets Indlæg. Flere af dem indleverede hurtigt tildels meget udførlige nye Betænkninger om Stavnsbaandet og rettede meget skarpe Angreb paa Generalitetets Skrift. Da alle disse Betænkninger er trykt², skal kun enkelte Forhold omtales her. Reventlow hævder nu — med Rette — i et af sine Indlæg, at Folketallet paa Landet er mere end tilstrækkeligt til, at man kan nedsætte Landsoldatens Tjenestetid til 8 Aar — vel at mærke naar man gaar over til en anden Udskrivningsmaade. Han ivrer stærkt imod den Udskrivning af Landrekrutter, som han havde bekæmpet to Aar i Forvejen, og vil have dem erstattet ved forøget Hvervning i Udlandet til Garnisonstjenesten samt ved Oprettelse af et Antal »Soldaterhuse« rundt omkring i Landet i Lighed med de svenske »Soldaterhemman«. Han anbefaler Oprettelsen af et Landeværn af udtjente Soldater. Det fornøjeligste og virkningsfuldeste i hans to nu afgivne Betænkninger er dog hans Afslutning i den af 23. Marts, hvor han slynger en uhyre Sprængmine ned i Fjendens Stilling ved at præsentere Generalitetet den foran omtalte Betænkning af 23. September 1769, som Generalitetets

¹ Det er maaske rigtigt her at gøre opmærksom paa, at den tilsyneladende lange »Tjenestetid« indskrænkede sig til, at Landsoldaterne mødte en Gang aarlig til nogle faa Ugers Øvelse.

² Kommiss. Forhandl. 457—566.

nuværende 2den Deputerede havde medunderskrevet! »Denne Betænkning«, skriver han triumferende, »gav dette Collegium, endskønt De Herrer Sessions-Deputerede¹ den Gang havde sat Fødestavns-Rettens Ophævelse i det ufordelagtigste Lys, og den tjener nu til et Bevis paa den menneskelige Tænkemaades Foranderlighed«.

Bartholin Eichel, der baade var Godsejer og Jurist, var i højeste Grad fortørnet over de »fornærmelige Udtryk«, som Generalitetet havde anvendt ved at udtale Tvivl om, at Kommissionens (Colbjørnsens) Plan stemmede overens »med Lovkyndighed, sand Statsklogskab, Agerdyrkingen og Landvæsenets Bedste«, og gik af et godt Hjærte løs paa Generalitetet.

Kampen rasede nu over hele Linien med Generalitetet, og endda følte Kommissionen sig stærk nok til samtidig at rette et Biangreb paa Admiralitetet med en Forespørgsel om, hvorvidt Sølægenes Mandskab formentes ved Lovgivningen at være bunden til det Gods, hvorpaa det fandtes — hvad Godsejerne vilde hævde. Admiralitetet svarede ganske kort med bestemt at fastholde, at Sømandskabet efter Admiralitetets Opfattelse var bunden til Godserne ligesom Bondestanden. Admiralitetet maatte ligesaa bestemt »frabede al Forandring« i, »aldeles fraraade og ingen Del kunne tage udi . . . Forandringer i de nu havende kongelige Anordninger«.

Skønt Generalitetet ikke fik meddelt noget om de vigtige Betænkninger, som Kommissionsmedlemmer havde indgivet imod det, laa det ikke paa den lade Side, men søgte gennem Udskrivningscheferne at indsamle yderligere Kampmidler fra Resultaterne af dette Aars Foraarssession, navnlig for at vise Umuligheden af Nedsættelse af Tjenestetiden. Paa dette Punkt maa Generalitetet have ment at have en stærk Stilling, da Kommissionen vitterligt her var gaaet ud over sine Beføjelser og langt ind paa det egentlig militære Omraade. Hvad Udskrivningscheferne derpaa indberettede, var vel ikke synderlig anvendeligt, men det blev dog udnyttet mest muligt.

Iøvrigt hengik Sommeren 1787 med vidtløftige Drøftelser indenfor Kommissionen af Reventlows Yndlingsplan om Afskaffelse af Landrekrutterne, Forøgelse af den hvervede Styrke og Oprettelse af Soldaterhuse — ogsaa Forhold, der laa udenfor Kommissionens Omraade, hvorfor da heller ikke de andre Medlemmer vilde gøre ham Følgeskab her.

Generalitetet var imidlertid ved et »almindeligt Rygte« blevet

¹ De Embedsmænd, der foretog Mandskabsudskrivning m. m., navnlig Udskrivningscheferne og Amtmændene.

gjort opmærksom paa de imod dets Betænkning indgivne Enkeltudarbejdelser samt om, at Kommissionen ved trykt Offentliggørelse agtede at forelægge disse for »et agtbart Publicum«. Generalitetet udbad sig derfor Afskrift af disse Udarbejdelser og fremkom i December 1787 med et nyt, udførligt Kampindlæg¹, som det ønskede trykt og forelagt Publikum sammen med Kommissionens Dokumenter. Det var helt igennem rettet mod Reventlows Indlæg af 23. Marts. Samtidig med prisværdig Bestræbelse for at vedligeholde en rolig, værdig Argumenteren fastholder Generalitetet sine hittidige Hovedstandpunkter og bekæmper haardnakket Kommissionens Opfattelser og Hensigter. Det er dog aabenbart, at Generalitetet af Stædighed og Brist paa forstandigt Omdømme holder fast ogsaa paa Forhold og Tilstande, som baade kunde og burde ændres. Særlig skal nævnes dets fortsatte Hævdelse af Nødvendigheden af Mandskabsudskrivning efter Hartkorn og indenfor de smaa Læg paa 22 Tdr. Hartkorn i Stedet for efter Folketallet og i store Distrikter. I Almindelighed begik Generalitetet — iøvrigt ligesom Admiralitetet — den Fejl, ikke at ville forhandle, ikke at ville ændre, slaa af paa noget Omraade af virkelig Betydning, men alene bekæmpe Forslag om Forandringer.

Omtrent samtidig med Generalitetets sidstomtalte Skrift fremkom Colbjørnsen selv med et Svar² paa Generalitetets Betænkning af 10. Marts. Han viste heri, hvilken Mester han var i Pennens Brug. Ved Fremsættelsen af sit Forslag (de 22 Punkter), skriver han, havde han vel følt sine »Evnens Svaghed« og paa en »beskeden Maade ytret mine Tanker« om Stavnsbaandets Løsning, men havde dog skrevet »med den Frimodighed, der altid bør følge Overbevisning forenet med Retskaffenhed«; »opblæst Selvtillid« havde ligget ham fjærnt. Om han herfor »fortjener at beegnes med den Bitterhed og de forhaanende Udtrykke«, som Generalitetet har anvendt overfor ham, det overlader han til Kongens, Medborgeres og Efterslægtens Bedømmelse. Han afviser med Harme den Betegnelse »Førræder«, som skal have ligget skjult i Generalitetets Betænkning over hans Forslag, og vil nu »med den fra en god Mands Tænkemaade uadskillelige Anstændighed« nærmere udvikle sine Grunde og Meninger.

Herefter gaar han over til et voldsomt Angreb paa Generalitetets Stilling til de tre Hovedpunkter: Stavnsbaandet til Godserne, Udskrivningsmaaden og Tjenestetidens Nedsættelse. Han anslaaer herved alle Strænge, fra de dybeste til de højeste, vexler

¹ Kommiss. Forhandl. 633—44.

² Smst. Beretning, 614—33.

fra den højeste Patos til bidende Spot, fra malende poetiske Billeder til den jævne Prosa, forstaar mesterligt at udfinde de svage Steder i Modstanderens Bevisførelse og at vrænge og krænge Modpartens mere vovede, ubeviste eller vitterlig urigtige Paa-stande. Hans Indlæg er vel en beundringsværdig Ydelse, men man kan ikke værges sig mod en Følelse af, at den er som et Indlæg fra en temperamentsfuld Advokat i Skranken, der ved sin Deklamationskunst vil overvælde Dommere og Tilhørere og rive dem med sig, at det Hele mindre er beregnet paa Fjenden, Modparten, end paa et »agtbart Publicum« eller endog, som Reventlow udtrykker sig, paa »alle dem i Europa, som tage Del i de Menneskeligheden ærende Handlinger, der udmærke vores Aarhundrede«.

Og var saa stærke Midler nødvendige, saaledes som Forholdene, Betingelserne for Kommissionens Arbejder forelaa, og som Colbjørnsen og Reventlow sikkert har kendt dem? Det er muligt, at de to militære Kollegier har regnet med Støtte af Kronprinsen¹ og Prins Carl, af Huth maaske ogsaa; men at Stavnsbaandet skulde løses, var jo forlængst givet.

I Januar 1788 fremkom Reventlow med endnu et Indlæg, rettet mod Generalitetets Betænkning² i December, som han meget udførligt gennemgik, særlig Spørgsmaalet om Muligheden for at nedsætte Tjenestetiden. Han hævdede derhos i Almindelighed, at han ikke fremkom med »Stridsskrifter«, saaledes som Generalitetet havde antydnet det.

I Løbet af Foraaret 1788 kæmpedes der fortsat om Spørgsmaalet Landsoldater plus Hvervede contra Landrekrutter, idet Reventlow vedblivende med Stædighed holdt paa disse sidstes Afskaffelse³. Kampen med Admiralitetet fortsattes med et udførligt Indlæg⁴ fra Colbjørnsen om Sømandskabets Forhold. Han slutter med en Indstilling til Kommissionen om at udvirke en saa autentisk og klar Fortolkning af den gældende Lovgivning paa dette Omraade, »at den kan udslette al Tanke om Fødestavnsbaandets Anvendelse paa de indrullerede danske Sømænd«. Dog ønskede han først sin Betænkning forelagt Admiralitetet til nærmere Overvejelse og Prøvelse. Admiralitetet svarede imidlertid, at det ikke vilde indlade sig paa nogen Drøftelse; det vilde over-

¹ Holm siger (S. 148), at de militære Kollegier gjorde »deres bedste for at bearbejde Kronprinsen«, men anfører intet Bevis herfor, og saadant synes ej heller at foreligge.

² Kommiss. Forhandl. 682—700.

³ Smst. 710—42.

⁴ Smst. 668—81.

lade Sagens Afgørelse til »højere Omdømme« og fralagde sig iøvrigt alt Ansvar for fremtidige skadelige Følger af mulige Forandringer.

I et sidste Indlæg i Marts 1788¹ særlig om Landrekrutterne og den udenlandske Hvervning erklærede Generalitetet, at »vi . . . i et og alt henholde os til vore forrige indgivne Betænkninger, unddrage os fra alt muligt Ansvar og uden nogen Deltagelse overlade den kongelige Kommission at tage saadanne Beslutninger, som den mener at kunne forsvare«.

Kommissionen tog Konsekvensen heraf og ulejlignede ikke de militære Kollegier videre. Dens afsluttende Forhandlinger indbyrdes forbigaas her. I Slutningen af April indsendte den sin Forestilling til Kongen; den blev godkendt og blev til Forordningen 20. Juni. Kommissionens Kamp med de militære Kollegier havde været omtrent halvandet Aar og var endt med, at hver af Parterne stod urokkelig fast paa sit Standpunkt, men at det blev et komplet Nederlag for Kollegierne paa alle ikke rent militære Omraader. Hvis de har haabet paa Understøttelse af Kronprinsen, er deres Haab bleven skuffet.

Men Kamp koster Menneskeliv, som Regel flest for de Slagne, og Generalitetet mistede Halvdelen af sin Styrke. Det følgende Aar blev dets yngste Medlem, Morgenstjerne, afskediget². Han blev erstattet med Generalkrigskommissær Chr. Henr. v. Wildenradt, en tidligere Officer og fortræffelig Embedsmand, der var udset til at arbejde med paa Gennemførelsen af Forordningen i Overensstemmelse med dennes Paragraf 12. Wildenradt havde været Udskrivningschef i Hertugdømmerne. Samme Aar afgik Overkrigssekretæren, Ahlefeldt, efter Ansøgning³. Ogsaa Halvdelen af Udskrivningscheferne blev paa Pladsen. Efter nogle voldsomme Sammenstød med Rentekamret og Danske Kancelli (Reventlow og Colbjørnsen) tog Castenschiold sin Afsked, med oprejst Hoved og uden at søge om Pension. De to nævnte Mænd havde været fuldstændig vidende om og i deres Indlæg antydet, at det navnlig var paa Castenschiolds Indberetninger, at Generalitetet havde støttet sin Modstand, og de synes hverken at have kunnet tilgive ham eller kunnet indse, at han paa flere Punkter havde gode Grunde for sine Udtalelser. Den brave Thestrup, der

¹ Kommiss. Forhandl. 703—10.

² Han skal »Nach Befehl aus dem Collegio . . . abtreten«, hedder det skarpt. (Registr. o. kgl. Ordre til Gen. Komm. 5/8 1789 Nr. 427).

³ I denne anførte han bl. a., at hans Øjensvaghed var bleven saadan, at han næsten hverken kunde læse eller skrive og slet ikke kunde arbejde ved Lys. Han fik en rundelig Pension. (Samme Registr. Nr. 607).

havde staaet fast paa den værdige Frederik IV Grundvold, gik ogsaa sin Vej strax efter.

Admiralitetet havde laveret forsigtigere end Generalitetet og holdt sig udenfor den virksomste Skudafstand. Det lod den (civile) Oversekretær Rosenkrantz, der jo tillige var Medlem af Statsraadet, ofre sig sammen med Schack Rathlou og nøjedes med yderligere at ofre sit yngste (ogsaa civile) Medlem, Konferensraad Lunding.

Efter nogen Forsinkelse paa Grund af Krigstilstanden med Sverige 1788 begyndte Extrasessionerne, efter foran nævnte Paragraf 12, ved Slutningen af 1789, og de varede henved tre Aar. Af Holms Fremstilling faar man det Indtryk, at Colbjørnsen ledede de langvarige og eminent betydningsfulde Sessioner over hele Landet; men Forholdet var dette, at han kun en kort Tid i Begyndelsen ledede disse i det østlige Midtjylland sammen med Wildenradt. Colbjørnsen og Reventlow nærede den dybeste Mistro til Godejernes Behandling af deres Bønder, og de synes at have ventet, at Extrasessionerne skulde bringe store Misligheder for Dagen. Helt ubegrundet var Mistroen vel ikke, men den var dog alt for overdreven, og i de Egne, hvor Colbjørnsen deltog, fremkom der saa godt som intet slemt, saa at Colbjørnsen maa have skønnet, at han meget vel kunde overlade Wildenradt alene dette utroligt opslidende Arbejde, der ogsaa hurtigt nedbrød denne udmærkede Mand. Efter hans Død i December 1790 overtog en anden tidligere Udskrivningschef, Kammerherre Driberg, Arbejdet, gennemførte det paa fortrinlig Maade og lagde Grunden til Værnepligtsanordningernes Udformning og Gennemførelse for en lang Fremtid.

2.

Baun og Vidiebrand.

Af C. Klitgaard.

Rundt om i Landet findes et stort Antal Bakker og Høje med Navne som Bavnehøj, Baalbakke, Baalhøj, Vagthøj o. l., vel almindeligvis mindst én i hvert Sogn. Det er som Regel næppe Høje, som har faaet Navnet, fordi man der afbrændte Valborgblus eller St. Hansblus, thi saadanne Blus optændtes jo saa at sige ved hver Landsby i Sognet, ligesom Tilfældet er endnu; men derimod er Bavnehøjene og Baalbakkerne Minder om Fortidens